

- Novikova, L.I. (1985). School and the environment. M.: Knowledge (in Russ.)
Stepanova, M.I. (2004). From the standpoint of saving children's health: the new scales difficult subjects. Direktor shkoli (Headmaster), 4, 87-91 (in Russ.)
Menchinskaya, E.A. Construction of health-learning process in the modern primary school: Author. Dis. on scientific. PhD degree. ped. Sciences: 13.00.01. Omsk (in Russ.)
Smirnov, N.K. (2006). Health-saving educational technology and health psychology at the school. M.: Arctic (in Russ.)

ОНИПКО В., ДІАЧЕНКО-БОХУН М.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

IMPLEMENTATION OF HEALTH-SAFETY TECHNOLOGIES IN EDUCATION UNITS

The basic concept for the preparation of future teachers of natural sciences to implement technology maintaining health in the educational process in secondary schools. The analysis of certain terms describing the specified educational process. Found that define the content and nature of the basic concepts is an important aspect of the process of preparing future teachers of natural sciences at higher education institutions to preserve the health of students. It is reported that one of the main objectives of the educational process is the active use of various technologies improving character. It is noted that competent implementation of technologies depends on maintaining health professional readiness of teachers for targeted prevention and rehabilitation of schoolchildren. It provides the necessary level of training of teachers in higher education institutions, consolidation of resources natural content of education, its development focus on maintaining health and improving the technological component of preparing students for practice.

Key words: *health-saving training, health-saving technologies, professional readiness of teachers*

Стаття надійшла до редакції 14.03.2018 р.

УДК 37.015.311.091.4 Ващенко

ЛЕСЯ ПЕТРЕНКО

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ У ЛІТЕРАТУРНІЙ ТВОРЧОСТІ Г. ВАЩЕНКА

Виокремлено педагогічні ідеї Г.Ващенко у літературних творах педагогічного та еміграційних періодів. Проаналізовано педагогічні ідеї, що стосуються формування творчої особистості. Підкреслено важливість виховання бадьорого, життєрадісного настрою в людини. Висвітлено значення рідної мови у вихованні підростаючого покоління. З'ясовано місце і роль вчителя у системі виховання дітей. Акцентовано увагу на значенні використання спогадів як джерела біографічного дослідження.

Ключові слова: Г.Ващенко, літературна спадщина, духовно-моральне виховання, релігійне виховання, рідна мова.

Вступ. Постать Григорія Ващенко поєднує в собі феномен великого українського педагога як «спадкоємця і продовжувача великого і багатого педагогічного досвіду українського народу і, зрештою, педагогічного досвіду європейського» [9, с. 5] і непересічної літературної особистості.

Як влучно зазначав дослідник Ф. Погребенник, «між цими двома гранями творчої діяльності автора, незважаючи на їхню відмінність, є певні точки дотику і перетину» [11, с. 52]. Уявлення про постать Г. Ващенко як педагога буде не повним, якщо не розкрити пробу його сил у літературі, не дослідити процес зародження, розвитку педагогічних ідей у літературно-художніх творах раннього та більш пізніх періодів його творчості. Аналіз літературно-художніх творів Г. Ващенко дає можливість дослідити процес розвитку педагогічних поглядів Г. Ващенко на орієнтацію природовідповідного життя людини, становлення її духовно-моральних цінностей, визнання права на свободу волі людини, права на щастя та визнання впливу соціального середовища на формування особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У ході наукового пошуку виявлено незначну кількість літературних творів Г. Ващенка раннього періоду, які слугують основою для наукового аналізу та дослідження. Характеристика літературної творчості Г. Ващенка міститься у публікації Ф. Погребенника «Григорій Ващенко (Григорій Васьківський) як письменник», в якій зроблена спроба окреслити коло творчих зацікавлень письменника, висвітлено проблематику творів. Розкрито провідну ідею збірки «До ґрунту» – звернення особистості до першоджерел народного життя. Приділено значну увагу аналізу психологічного стану людини та впливу соціального середовища на формування особистості.

Побічно питання літературної творчості розкривались в публікаціях А. Бойко, О. Вишневського, О. Гентош, О. Гука, А. Погрібного. Незважаючи на такий представницький склад учених-дослідників, вважаємо за доцільне зупинитись у нашому дослідженні на характеристиці педагогічних ідей у літературній творчості Г. Ващенка.

На основі викладеного можна сформулювати завдання роботи, яке полягає у науковому дослідженні літературних творів Г. Ващенка та виокремленні педагогічних ідей як підґрунтя відродження української нації, духовно-морального виховання молоді, соціалізації та становлення особистості.

Виклад основного матеріалу статті. Дослідженням встановлено, що літературна спадщина Г. Ващенка незначна за обсягом, але має різносторонній жанровий, тематичний та хронологічний діапазон. Варто зазначити, що вона є цінним джерелом для відстеження формування творчих зацікавлень Г. Ващенка, еволюції поглядів письменника на роль особистості як творця свого життя, утвердження віри в людський прогрес аж до визначення ролі школи як громадсько-культурного осередку, концепції творчої школи, візії нового майбутнього незалежної України, розкриття діяльності вчителя як «найскладнішого й найшляхетнішого мистецтва» [5, с. 142].

Аналізуючи дану проблему, ми погоджуємося з думкою дослідника Ф. Погребенника про те, що «перші книжки Г. Ващенка були не науково-педагогічні, а літературно-художні» [11, с. 52].

Варто зазначити, що за способом зображення життя Г. Ващенко використовував для художніх творів такі літературні види як епос і драму. Епічні твори молодого письменника прозові за формою і різножанрові: оповідання, повісті, новели. Драматичні твори за формою – прозові, а за жанром – це драма. У «Передмові» до драми «Сліпий» Г. Ващенко обґрунтовував вибір літературного роду твору: епос чи драма. Він вважав, «що драма, цей висчий вид літературної творчості, який потребує від автора великого напруження фантазії» [7, с. III], більше підходить для його твору, оскільки «головним змістом її з'являється душевна боротьба» [7, с. VI] щирої, чесної людини, яка попадає в складну життєву ситуацію, втрачає зір, слух, стає калікою. Мотивуючи вибір літературного роду твору, Г. Ващенко вважав «більш відповідаючою дійсності та думка, що драма виявляє подію в сучасному (як живу дію), а епос – в минулому (як спомин)» [7, с. IX].

Таким чином, це свідчить про вдумливий, професійний підхід до вирішення цієї проблеми. Він ґрунтується на глибокому знанні історії виникнення вказаного жанру ще в далекій Греції, етапів його розвитку. Г. Ващенко називає свої твори експериментальними, такими, що не відповідають тим поглядам на драму, які існували в офіційних підручниках. Г. Ващенко зазначає, що «...історія драми як старо-грецької, так і нової європейської, говорє за те, що драма принаймі первісна єсть продукт творчості, котра має собі великий вплив напруженого почуття (аффекта)» [7, с. XIII]. Насамперед слід зазначити, що автор багато уваги приділяв стилю драми, передачі думки героя через діалог, монолог, через його мову, підбір декорації, гру актора, звертав увагу на описо-ліричні елементи та інше [7, с. XV, XVI, XVII].

У ході пошуку виявлено, що хронологічний діапазон літературної творчості розпочинається в студентські роки. Г. Ващенко в автобіографії писав: «Будучи студентом третього курсу, я під впливом книжки академіка Ольденбурга «Будда» написав поему «Сідхарта», а в скорому часі оповідання «Німий», яке було надруковано в 1907 р. в збірнику моїх творів «Пісня в кайданах» [2, с. 12]. Окрім того було надруковано оповідання «Узько, темно...», поезія в прозі «Хвилі». Перебуваючи на засланні на півночі в м. Тихвині він написав п'єсу «Сліпий», яка була надрукована окремою книжкою в Санкт-Петербурзі в 1910 році. В своїх спогадах «Історія однієї школи» Г. Ващенко так описує цю подію: «Своїм змістом п'єса була спрямована проти ніщеанства, що тоді так швидко ширилось в Росії і на Україні. Але щодо форми, то вона була написана під великим впливом книжки Ніще «Походження трагедії із Духа музики». П'єса здобула досить високу оцінку в літературних критиків, що відзначили новизну її форми і змісту. Переробив її для сцени Бурячок і вона до революції йшла декілька разів в Одесі» [8, с. 177].

Відомо, що у 1912 р. під псевдонімом Григорій Васьківський друкується окремою книжкою оповідання «Самотній», «Феєрія», а також повість «До ґрунту» та «Сміх природи» (Київ). Значно пізніше, у 1928 році, у журналі «Наше слово» з'являються друга частина збірки «До ґрунту» і друга частина повісті «Сміх природи». Перлиною літературної творчості Г. Ващенка слугують спогади: «Історія однієї школи» [5], «Автобіографія» [2], «З часів німецької окупації» [4], «Нагорода» [8], «До історії національних рухів у Полтаві і на Полтавщині» [3], видані в еміграційний період життя, які одночасно є важливим джерелом дослідження історико-педагогічної спадщини Г. Ващенка.

Важливо наголосити, що предметом наших зацікавлень є тематичний аналіз літературної спадщини творів Г. Ващенка. Особлива увага була приділена характеристиці художніх творів раннього періоду («Пісня в

кайданах», «Німий», «Сліпий», «До ґрунту») та творів значно пізнішого часу – другої частини збірки «До ґрунту» та другої частини повісті «Сміх природи», що дозволяє нам відстежити динаміку розвитку як літературної майстерності автора, так і поглиблення підходів, зміну поглядів на розкриття соціально-побутових, психологічних, моральних, духовних, ідеологічних питань.

У процесі дослідження виявлено, що особливу увагу він приділяв морально-етичній, соціально-побутовій проблематиці та формуванню національних цінностей. Г. Ващенко вважав представників простого народу, селян, їхнє середовище носіями національної ідеї, волелюбних прагнень народу, творцями свого життя. Реалізацію національної ідеї він вбачав у духовному відродженні, моральному вдосконаленні кожної людини, яка на рідній землі, біля своїх джерел, на рідному ґрунті зможе розвинути свої животворчі здібності і досягти розквіту моральних, психологічних, патріотичних рис, зростання національної свідомості. Літературно-художні твори Г. Ващенка з'являються, проростають на рідній землі, увібравши в себе глибоке знання національно-культурних традицій українського народу, принципів народної педагогіки, широке знання життя простого народу, представником якого він був сам.

Таким чином, аналіз літературної творчості Г. Ващенка дає нам можливість побачити в ньому митця, якого глибоко хвилює доля простої людини, особливо тих, хто має природні вади; він переймається проблемою взаємовідносин між інтелігенцією і селянами; необхідним джерелом для натхнення в становленні особистості вважає наявність рідного середовища, опору на рідний ґрунт. Провідною темою ранніх літературних творів Г. Ващенка виступає тема скривджених долею людей, вихідців із соціально нижчих верств населення, які стали «пасинками природи», каліками (п'єси «Сліпий», «Самотній», «Німий»).

Головним змістом драми «Сліпий» є душевна боротьба. Драма з селянського життя відображає душевний стан селянина, письменник вважає, що психіка селян по складності і багатству переживань «мало чим відрізняється від психіки інтелігента (маю на увазі форму психічних процесів, а не зміст їх). А про те селянин дуже скупий на слово, не завше може висловити те, що у його єсть на душі, а головне, що він ніби то соромиться виявити перед чужі очі те, що у його єсть ніжного, делікатного. Селянин, здебільшого, здається грубішим, чим є він таким справді» [7, с. V].

Автор помічає нюанси, тонкощі душі селянина, бачить за проявами сором'язливості, небагатослівності ніжність і делікатність вдачі селянина. Тільки глибоке знання простого народу, спілкування з селянами, розуміння законів психології допомагають автору досягти правдивості у зображенні життя персонажів драми. Автор показує героїв, які переживають складні психічні процеси. За допомогою цього прийому він намагається ввести читача в коло цих переживань. Таким чином, у п'єсі «Сліпий» Г. Ващенком висловлено ідею значущості прояву емпатії до людей з особливими потребами на основі глибокого знання їх психофізіологічних якостей і особливостей, доброзичливого й милосердного ставлення до них соціуму, сприяння безболісної соціальної адаптації в складних умовах людського існування. Ця його ідея випередила час, про що свідчать кардинальні зміни в сучасній соціокультурній політиці прогресивних країн світу, й України зокрема, – приділенні значної уваги інклюзивній освіті й вихованню, головною метою яких є становлення і самореалізація кожної людини.

Провідною ідеєю п'єси «Сліпий», як і збірника «Пісня в кайданах», є включення людини в ряд причинно-наслідкових взаємодетермінованих явищ, які зумовлюються дією закону свободи і необхідності в історії людства, окремого соціуму і окремої особистості. У цих творах Г. Ващенко виокремлює педагогічну ідею осмислення відповідальності кожної людини за якість власного життя, формування ціннісних засад життєтворчості особистості, її самореабілітації й самореалізації, що зумовлюється, насамперед, вольовими процесами. Але досить часто людина, будучи незадоволеною життям, вступає в боротьбу. Трагедія неминуча і за великою іронією природи вона найбільше торкається пасинків природи: калік, алкоголіків і т.п., – особливо, коли вони мають дуже розвинену свідомість, загострене відчуття до справедливості [7, с. XVIII].

Позитивно, що проблему волі і необхідності автор розв'язує в практичній площині. У людини може брати перевагу принцип індивідуалізації, хоча можливі прояви і універсального принципу. Ідеалом людини є таке становище, коли ці принципи поєднуються, і воля людини зливається з світовою волею. Тоді людина знаходить можливе для себе щастя і робиться морально вільною. Ті хвилини, коли людина відчуває себе частиною всесвіту, коли її серце б'ється разом з світовим серцем: «Це хвилини щирого релігійного почуття, захоплення наукою, умілістю або громадською роботою, хвилини молодій чистій любові, або напруженого естетичного почуття, викликаного красою природи», – вважав Г. Ващенко [7, с. XX].

Автор вірить, що життя калік, «пасинків природи», пройшовши довгий ряд страждань, все таки може бути щасливим. Єдиний шлях до волі і щастя для людей, «пасинків природи», – стати вище тих обставин життя, які зробили їх каліками, не концентруватись на думці про своє каліцтво, а бачити який прекрасний світ і як багато можливостей заховано в душах людей і це вселяє віру в людський прогрес [7, с. XX]. Автор висловлює ідею залежності якості життя від віри людини в себе, свої здібності й можливості як мотивуючого фактору подолання життєвих труднощів та реалізації поставлених цілей. При цьому оптимізм, позитивне мислення і вольова діяльність виступають дієвим механізмом життєтворчості особистості на шляху до щастя, здоров'я й успіху. Особливу увагу акцентував педагог на необхідності підтримання ідеї виховання милосердного ставлення до убогих, калік, хворих [7].

Важливим інструментом формування національної свідомості, національної ідеї, духовних принципів є мова, вважав Г. Ващенко. Словами персонажу п'єси «Сліпий», професора Стеценка він дає пораду професору Гавришу: «А я щиро поздоровляю вас, як українця. Я теж історик, як Степан Назарович, – але історик України. ...Даю вам хіба одну пораду, – щоб ви написали хоч один твір нашою українською мовою» [6, с. 10]. Отже, стрижневою залишається ідея виховання і навчання підростаючого покоління рідною мовою як унікального засобу розумового і морального розвитку особистості.

У своїх творах Г. Ващенко розглядає ідею взаємозумовленості процесу сприйняття оточуючої дійсності людиною та її психічним станом – настроєм, що інтегрує вплив об'єктивних подій на суб'єктивне переживання і допомагає запустити процеси саморегуляції та адаптації особистості до умов існування. Так, його приваблює життєрадісність, милосердя, відкритість дитячої душі Марійки, героїні оповідання «Узько, темно...», яка не зважаючи ні на які життєві обставини й труднощі радіє цьому життю: «Марійка з радістю погнала гуси у степ... Вона голосно співала, сидючи під копою, або ходячи по стерні, і слухала, як широко розлягається по степу її тоненький гучний голосок», хоча зазнавала знущань, ненависті від батька, страждала від важкої непосильної праці [6, с. 61]. Літературний критик Микита Шаповал зазначав, що в оповіданні автор показував згубність грошоловства, що довело Остапа Грицуна до злочинства – вбивства своєї дитини [12].

Отже, Г. Ващенко на літературному горизонті виступив як автор оповідань, поезій у прозі, повістей, драм. У ході дослідження встановлено, що у педагогічній діяльності й літературній творчості Г. Ващенка є грані дотику і перетину. Літературна творчість Г. Ващенка слугувала полем, яке засівалось зернами психологічних спостережень за розвитком особистості, викристалізувалась творча зацікавленість письменника, прихильність до теми знедоленої людини, симпатії до національної ідеї, волелюбних намагань людини, гуманного ставлення до оточуючих, відродження духовних криниць народу, повернення до того природного середовища, де людина народилася, вміння реалізувати себе в цьому середовищі. Цілком і повністю погоджуємося з думкою професора А. Бойко про те, що «хороший письменник – завжди вчитель, як, у свою чергу, справжній педагог – письменник» [1, с. 10].

Окремо зупинимось на різновиді літературної творчості Г. Ващенка, – спогадах. Література даного різновиду відноситься до документів особового походження, цінність яких в тому, що вони «належать конкретному авторові та відображають безпосереднє сприйняття ним навколишнього світу, історичних подій і явищ» [10, с. 277]. Нами використано такі основні види особових джерел як спогади та автобіографія. Спогади Г. Ващенка: «Історія однієї школи», «Автобіографія», «З історії німецької окупації», «Нагорода», «До історії національних рухів у Полтаві і на Полтавщині» дають можливість одержати довершену картину філософських, психологічних, педагогічних підходів до висновків і узагальнень щодо коренів народної педагогіки, використання національно-культурних традицій, мудрості українського народу, глибини формування виховного ідеалу, який у змісті і структурі виховання відіграє головну роль у духовно-моральному відродженні нації, візії майбутнього життя незалежної України, розвитку школи як громадсько-культурного осередку, розвитку творчої школи, ролі вчителя у навчально-виховному процесі та багато інших. Аналіз літературної спадщини Г. Ващенка четвертого періоду – періоду еміграції, викладеної у вищезазначених творах, розкриває глибинні процеси історико-соціальних умов впливу на формування педагогічних ідей українського інтелегента, патріота України, ідеолога національної школи в майбутньому. Головними педагогічними ідеями Г. Ващенка є ідеї про сутність виховання. Він вважав одним «з найважливіших завдань виховання – розвинути у дитини самостійність та ініціативу» [5, с. 18].

Г. Ващенко розумів, що справитись із поставленим завданням без ґрунтового знання психології дитини не можливо. Ознайомлення з працями Вільяма Джемса, Гефтінга, Вундта, Рібо, представників експериментальної психології та педагогіки Меймана, Лая, Нечаєва, Лазурського та інших допомогли педагогу сформулювати педагогічну ідею створення концепції «творчої школи» на засадах глибоких знань психіки дитини, яка включала такі положення: по-перше, школа, готуючи дитину до дорослого життя, дає можливість виявити ініціативу, активність, зберігаючи індивідуальність кожного; по-друге, «...основний зміст життя дитини в школі – це творення культурних вартостей під керівництвом і з допомогою дорослих», не пригнічуючи їх активності; по-третє, дитина повинна брати посильну участь у творенні культурних цінностей, як матеріальних, так і духовних; по-четверте, школа повинна стати культурним осередком для навколишнього населення. Педагогічна концепція Г. Ващенка була «пронята тенденціями педагогічного естетизму» [5, с. 20].

Педагог наголошував, що для вирішення поставлених завдань головне – підготовка майбутніх вчителів. Педагогічну діяльність він уявляв «...як найвище мистецтво, вище за малярство, скульптуру й поезію, бо там митець має справу з мертвим матеріалом або зі словом, а тут, у педагогічній роботі, з живою людиною, у якій, він має збудити найкращі сили її духу, щоб, кінець-кінцем, вона сформувалася в прекрасну, повноцінну особистість» [5, с. 20]. Г. Ващенко вважав, що праця вчителя «не менш, а може й більш почесна, ніж праця вченого або письменника» [5, с. 74]. Ним висловлена педагогічна ідея щодо професійної компетентності вчителя як носія духовно-моральних цінностей та ідеалів: «учитель широко й ґрунтовно освічена людина, зразок шляхетної поведінки, принциповий, чесний, організований і наполегливий у роботі» [8, с. 142].

Він мріяв про школу, яка, не пориваючи зв'язків з рідним ґрунтом, із народними традиціями і звичаями, опануватиме науку і нестиме її селянським дітям [5, с. 82]. З великою теплою і любов'ю відгукується

Г. Ващенко про селян, вважаючи, що у них...більше справжньої внутрішньої шляхетності, статечності, свідомості своєї і чужої гідності. Отже, ним висловлена педагогічна ідея створення школи на основі національної свідомості, національних традицій, духовності як складових феномену української культури.

Було з'ясовано, що Г. Ващенка захоплювала ідея виховання «у душі християнського гуманізму на українських національних засадах» [5, с. 95]. З великою повагою згадує Г. Ващенко Павла Голобородька, керівника шостої трудової школи у м. Полтаві, першої – Володимира Овсієвського, сьомої – Наталію Дорошенкову, восьмої – на чолі із І. Заморою, першу Київську гімназію на чолі з В. Дурдуківським, які були пройняті духом творчості, всі вони виховували дітей як українських патріотів. У всіх них на високому рівні стояло навчання й виховання молоді. Отже, ми можемо зробити висновок, що ним підтримувалась ідея української національної патріотичної школи [5, с. 98], яка працює «в напрямку відродження України, піднесення її національної культури» [5, с. 108].

У ході пошуку виявлено, що знайомство з роботою керівника Білицького дитячого будинку Харитиною Данилівною Савченко показало для Г. Ващенка, що вона «педагог з Божої милості, митець найвищого роду мистецтва» [8, с. 127]. Він формулює педагогічну ідею необхідності безмежної любові до дітей, любові не сентиментальної, а дієвої [8, с. 127]. Закликаючи студентів опанувати науку, Г. Ващенко звертав увагу на педагогічну ідею необхідності естетичного виховання як процесу формування культури людських почуттів: «наука не творить цілості життя. Велику роль в ньому має й мистецтво, а особливо в житті українського народу, ...виховна, ушляхетнююча сила мистецтва дуже велика» [5, с. 131].

Як науковець, Г. Ващенко вважав, що педагог у своїй роботі повинен чітко уявляти образ, на який він буде орієнтуватись у виховній роботі: «Цей образ повинен відповідати загальнолюдському ідеалові, відбитому у світових релігіях і у найвидатніших філософських системах. Крім того, він має відповідати національним властивостям народу, до якого належать учні. Нарешті, щоб бути конкретним, він має включати й риси, що їх вимагають історичні умови народного життя і ті завдання, що стоять перед народом у певний період його історії» [8, с. 167]. Отже, Г. Ващенко сформулював педагогічну ідею необхідності формування виховного ідеалу для молоді. Г. Ващенко застерігав від виховання за шаблонами, без врахування індивідуальних властивостей, що приводить до формування обивателів, а не творців. Педагог наголошував на необхідності виховання суцільної особистості, яке полягало в тому, щоб «допомагати людині розкривати і розвивати властиві їй творчі здібності без усякого насильства над її природою. Виховання мусить бути органічним, а не механічним» [8, с. 169]. Отже, Г. Ващенко був прихильником ідеї виховання цілісної особистості на основі розуміння її структурно-динамічних закономірностей та специфіки розвитку індивідуально-творчих здібностей.

Важливим для нашого дослідження є те, що Г. Ващенко вважав селянство основою національної стійкості кожного народу, в тому числі і українського, звертав увагу на необхідність врахування при вихованні української молоді національно-культурних традицій як основи української нації. Як палкий патріот, Г. Ващенко висловлював ідею про те, що основою національної стійкості є державна незалежність народу. У цьому контексті надзвичайно актуально звучить педагогічна ідея необхідності утворення незалежної держави, виховання національної гідності молоді шляхом опанування аксіомами високої духовності, засвоєння і розвитку національних звичаїв і традицій, збереження національної культури [3, с. 46].

[3, с. 281]. Невід'ємною складовою виховання є передача і засвоєння духовних цінностей українського народу, які спираються на християнські основи, укорінені у тисячолітній спадщині релігійної культури України з часів Київської Русі. Отже, ним була сформульована педагогічна ідея духовно-морального виховання молоді на універсальних цінностях християнської цивілізації [3, с. 282].

Аналіз художньої літератури показав, що як педагог, вчений Г. Ващенко, шануючи традиції народної педагогіки, висловлював ідею пріоритетної ролі сім'ї у вихованні особистості [3, с. 282].

Г. Ващенко вважав, що в житті особливу роль відіграє педагогічна ідея виховання любові дитини до рідної природи, яка породжує любов до рідного краю, до Батьківщини, формує відчуття єдності людини і природи, гармонії людини й природи [5, с. 71, 74, 87].

Разом з тим, важливе місце в системі національного виховання Г. Ващенко відводив педагогічній ідеї формування національного світогляду, свідомості і самосвідомості [5, с. 108]. Педагог вбачав великі можливості для реалізації ідеї патріотичного виховання шляхом вивчення історії свого краю, свого народу [5, с. 87, 107]. Не менше важливу цінність має і пісенне мистецтво, – вважав учений. Тому він закликав широко використовувати ідею виховання особистості засобами пісенної творчості [5, с. 108, 132]. Г. Ващенко пропагував ідею виховання тіла як спиртного і міцного знаряддя духу: «Тіло мусить бути спиртним і міцним знаряддям духу, воно має найбільше підлягати нашій волі» [5, с. 17].

Висновки. Таким чином проведене дослідження дозволяє зробити висновок про те, що більшість педагогічних ідей Г. Ващенка ґрунтуються на глибокому знанні основ народної педагогіки. Літературна спадщина педагога розпочинає свій відлік з кінця першого десятиліття ХХ століття і є цінним джерелом для відстеження, по-перше, творчих зацікавлень молодого письменника, по-друге, демократичних поглядів літератора на мистецтво, по-третє, вміння автора глибоко досліджувати психологічні аспекти взаємовідносин персонажів, по-четверте, необхідного утвердження в людей віри в людський прогрес, по-п'яте, появи ідеї животворності духовних криниць народу для становлення і розвитку особистості, по-шосте, зародження

серед інтелігенції ідеї безкорисливого служіння трудівникам села. Отже, в літературних творах Г. Ващенко закладались важливі педагогічні ідеї, психологічні спостереження, які дістали потужний розвиток у його педагогічній діяльності. Ці ідеї в умовах сьогодення є актуальними та цінними для розбудови системи національної освіти в Україні. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів педагогічної діяльності Г. Ващенко й потребує цілісного, системного розгляду та аналізу його педагогічної спадщини.

Список використаних джерел

- Бойко А. М. „Служба Богові й Батьківщині” : (Г. Ващенко: альтернатива поглядів і оцінок) : наук.-метод. посіб. / А. М. Бойко – К. : ІЗМН, 2001. – 427 с. – Бібліогр. : С. 424–426.
- Ващенко Г. Моя автобіографія / Г. Ващенко // Освіта. – 1996. – 20 листопада. – с. 12.
- Ващенко Г. До історії національних рухів у Полтаві і на Полтавщині / Григорій Ващенко // [Твори] / Григорій Ващенко. – К., 2006. – [Т. 6] : Спогади. Статті. – С. 278–331.
- Ващенко Г. З часів німецької окупації України / Г. Ващенко // Визвольний шлях. – 1957. – Ч. 2, 3, 4, 5. – С. 215–578.
- Ващенко Г. Історія однієї школи : (спогади) / Григорій Ващенко // [Твори] / Григорій Ващенко. – К., 2006. – [Т. 6] : Спогади. Статті. – С. 6–198.
- Ващенко Г. Кара (3 подій 1905 р.) / Г. Ващенко // Наше слово. – 1928. – № 3. – С. 13–18.
- Ващенко Г. Мрії і дійсність / Г. Ващенко // Наше слово. – 1928. – № 5. – С. 3–9.
- Ващенко Г. Пісня в кайданах / Г. Ващенко // Київ. – 1908. – с. 10
- Ващенко Г. Сліпий / Г. Ващенко. – С.-Петербург : Типографія товариства «Общественная польза», 1910. – 37 с.
- Ващенко Григорій. Твори – [Т. 6] : Спогади. Статті. / Г. Ващенко. – К : Всеукраїнське педагогічне товариство ім. Григорія Ващенко, 2006. – 443 с.
- Вишневецький О. Передмова / О. Вишневецький // Ващенко Г. Вибрані педагогічні твори. – Дрогобич, 1997. – С. 3–6.
- Любовець Н. Мемуари (спогади) як джерело біографічних досліджень / Н. Любовець // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – 2009. – Вип. 24. – С. 277-291. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/npbuimviv_2009_24_24
- Погребенник Ф. Григорій Ващенко (Григорій Васківський) як письменник / Погребенник Ф. // Визвольний шлях. – 2000. – № 2. – С. 52–56.
- Шаповал М. Рецензія на книгу Г. Ващенко «До ґрунту» / М. Шаповал // «Українська хата» – 1909. – №3-4.

References

- Boiko A. M. „Sluzhba Bohovi y Batkivshchyni” : (H. Vashchenko: alternatyva pohliadiv i otsinok) : nauk.-metod. posib. / A. M. Boiko – K. : IZMN, 2001. – 427 s. – Bibliogr. : S. 424–426.
- Vashchenko H. Moia avtobiografiiya / H. Vashchenko // Osvita. – 1996. – 20 lystopada. – s. 12.
- Vashchenko H. Do istorii natsionalnykh rukhiv u Poltavi i na Poltavshchyni / Hryhorii Vashchenko // [Tvory] / Hryhorii Vashchenko. – K., 2006. – [T. 6] : Spohady. Statti. – S. 278–331.
- Vashchenko H. Z chasiv nimetskoï okupatsii Ukrainy / H. Vashchenko // Vyzvolnyi shliakh. – 1957. – Ch. 2, 3, 4, 5. – S. 215–578.
- Vashchenko H. Istoriia odniiei shkoly : (spohady) / Hryhorii Vashchenko // [Tvory] / Hryhorii Vashchenko. – K., 2006. – [T. 6] : Spohady. Statti. – S. 6–198.
- Vashchenko H. Kara (Z podii 1905 r.) / H. Vashchenko // Nashe slovo. – 1928. – № 3. – S. 13–18.
- Vashchenko H. Mrii i diisnist / H. Vashchenko // Nashe slovo. – 1928. – № 5. – S. 3–9.
- Vashchenko H. Pisia v kaidanakh / H. Vashchenko // Kyiv. – 1908. – s. 10
- Vashchenko H. Slipyi / H. Vashchenko. – S.-Peterburh : Typohrafiia tovarystva «Obshchestvennaia polza», 1910. – 37 s.
- Vashchenko Hryhorii. Tvory – [T. 6] : Spohady. Statti. / H. Vashchenko. – K : Vseukrainske pedahohichne tovarystvo im. Hryhorii Vashchenka, 2006. – 443 s.
- Vyshnevskiy O. Peredmova / O. Vyshnevskiy // Vashchenko H. Vybrani pedahohichni tvory. – Drohobych, 1997. – S. 3–6.
- Liubovets N. Memuary (spohady) yak dzherelo biohrafichnykh doslidzhen / N. Liubovets // Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy im. V. I. Vernadskoho. – 2009. – Vyp. 24. – S. 277-291. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/npbuimviv_2009_24_24
- Pohrebennyk F. Hryhorii Vashchenko (Hryhorii Vaskivskiy) yak pysmennyk / Pohrebennyk F. // Vyzvolnyi shliakh. – 2000. – № 2. – S. 52–56.
- Shapoval M. Retsenziia na knyhu H. Vashchenka «Do gruntu» / M. Shapoval // «Ukrainska khata» – 1909. – №3-4.

PETRENKO L.

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

CHARACTERISTICS OF PEDAGOGICAL IDEAS IN LITERARY WORKS OF G. VASHCHENKO

The pedagogical ideas of G. Vashchenko in the literary works of pedagogical and emigration periods are singled out. The pedagogical ideas concerning the formation of a creative personality are analyzed. The importance of educating a cheerful, vivid mood in a person is emphasized. The importance of the mother tongue in the upbringing of the younger generation is

highlighted. The place and role of the teacher in the system of education of children is found out. The emphasis is placed on the meaning of using memories as a source of biographical research.

The conducted research allows us to conclude that most of G. Vashchenko's pedagogical ideas are based on a deep knowledge of the foundations of folk pedagogy. The literary heritage of the teacher begins its counting from the end of the first decade of the twentieth century and is a valuable source for tracking, firstly, the creative interests of the young writer, and secondly, the democratic views of the writer on art, and thirdly, the author's deep research on the psychological aspects of the relationship of characters, fourthly, the necessary assertion of people in the belief in human progress, fifth, the emergence of the idea of liveliness of the spiritual wells of the people for the formation and development of personality, sixth, the origin of the intelligentsia her idea of selfless service to rural workers. Thus, in the literary works of G. Vashchenko, important pedagogical ideas, psychological observations, which received a powerful development in his pedagogical activity, were laid. These ideas in today's conditions are relevant and valuable for the development of the system of national education in Ukraine. The conducted research does not exhaust all aspects of pedagogical activity of G. Vashchenko and needs a holistic, systematic review and analysis of his pedagogical heritage.

Key words: G. Vashchenko, literary heritage, spiritual and moral upbringing, religious education, native language.

Стаття надійшла до редакції 18.03. 2018 р.

УДК 373.5.015.311

В. ПІДГУРСЬКА

Житомирський державний університет імені І. Я. Франка

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Стаття присвячена дослідженню сутнісних характеристик патріотизму. Проаналізовано погляди різних вчених щодо обґрунтування поняття патріотизму, наголошено на важливості формування духовності учнівської молоді, виховання патріотизму.

Ключові слова: патріотизм, національно-патріотичне виховання, територіальний, державницький патріотизм, патріотична свідомість, учнівська молодь

Постановка проблеми. Протягом останніх років в Україні спостерігалось нехтування національно-патріотичною ідеєю або замовчування проблем патріотичного виховання та його змісту. Певне похвалення у цьому напрямку відбулося у 2014 році, хоча зводилося до акцій збору продуктів харчування, предметів першої необхідності, плетіння маскувальних сіток учнями шкіл, а також «звітів» про «зроблену роботу» у мережі Інтернет. Напрошується запитання: Чи розуміють педагоги, що таке патріотизм?

Сучасний учитель повинен бути носієм гуманізму, яскравим прикладом громадянина та патріота, що створює умови для розвитку гуманістично-орієнтованого конкурентно-спроможного громадянського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний аспект патріотичного виховання розробляли відомі українські педагоги минулого: Х. Алчевська, Г. Ващенко, Б. Грінченко, М. Грушевський, О. Духнович, М. Драгоманов, П. Куліш, А. Макаренко, І. Огієнко, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський, які значну увагу приділяли вихованню любові до своєї землі, рідної мови, формуванню національної самосвідомості.

Психологічні основи патріотичного виховання досліджували Б. Ананьєв, П. Блонський, Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонтьєв, О. Петровський, П. Якобсон. Серед сучасних дослідників, які працюють над питанням патріотичного виховання та громадянських якостей особистості, – І. Бех, П. Вербицька, П. Ігнатенко, А. Погрібний, Ю. Руденко, К. Чорна, О. Шестопалюк та ін.

Педагогічні особливості патріотичного виховання розглядаються у роботах О. Вишневського, Т. Дем'янюка, І. Єрмакова, А. Капської, В. Кіндрата, І. Коваленко, П. Кононенко, В. Кузя, І. Мартинюка, В. Оржеховської, С. Павлюка, А. Погрібного, Ю. Руденка, М. Стельмаховича, К. Чорної, П. Щербаня та ін.

У сучасних наукових дослідженнях розробляються теоретико-методологічні засади та методика патріотичного виховання в умовах суспільних змін (І. Бех, К. Журба, В. Киричок, К. Чорна), висвітлюється